

АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ ЦИВІЛІСТИКИ

УДК 349.6:504:349.44

DOI <https://doi.org/10.32782/2409-4544/2024-2/4>

ЮРИДИЧНА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ЗА ЕКОЛОГІЧНІ ПРАВОПОРУШЕННЯ У СФЕРІ ЗЕМЕЛЬНИХ ВІДНОСИН В УКРАЇНІ

Демчук Антон Михайлович,

кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри цивільно-правових дисциплін
Волинського національного університету імені Лесі Українки
ORCID ID: 0000-0002-7827-0698

Ленгер Яна Іванівна,

доктор юридичних наук, професор,
професор кафедри конституційного, адміністративного
та міжнародного права
Волинського національного університету імені Лесі Українки
ORCID ID: 0000-0003-2666-9709

Стаття присвячена аналізу юридичної відповідальності за екологічні правопорушення у сфері земельних відносин в Україні. Мета дослідження – визначити особливості юридичної відповідальності у контексті земельних правопорушень та показати специфіку її реалізації в умовах українського законодавства. В процесі наукового дослідження використовувалися загальнонаукові методи пізнання: аналіз, синтез, порівняння, індукція, дедукція та системний підхід. Результати дослідження показують, що юридична відповідальність за екологічні правопорушення є важливим інструментом охорони земельних ресурсів та забезпечення правопорядку в цій сфері. Особливістю таких порушень є поєднання екологічних і правових аспектів, що вимагає комплексного підходу до регулювання та застосування санкцій. Досліджено, що система юридичної відповідальності охоплює три основні види: цивільно-правову, адміністративну та кримінальну відповідальність. Цивільно-правова відповідальність передбачає відшкодування збитків, однак її реалізація ускладнюється через відсутність чіткого законодавчого визначення земельного правопорушення. Адміністративна відповідальність є найбільш поширеною та застосовується за порушення земельних норм, таких як самовільне зайняття земель чи їх забруднення; вона передбачає штрафи та попередження. Кримінальна відповідальність регулюється Кримінальним кодексом України та охоплює найбільш суспільно небезпечні правопорушення, наприклад, псування земель або незаконне заволодіння природними ресурсами. Важливим аспектом цієї системи є поєднання каральних заходів із зобов'язанням усунути наслідки правопорушень і відновити екологічний стан земель. Показано, що штрафи є найпоширенішим видом покарання, а їх розмір визначається з урахуванням тяжкості порушення, особистих характеристик та майнового стану порушника. У дослідженні звернуто увагу на дискусії в наукових колах щодо запровадження спеціального виду земельно-правової відповідальності, який поєднував би не лише каральні заходи, але й усунення наслідків та запобігання повторним порушенням. Практичне значення дослідження полягає у визначенні напрямів удосконалення законодавства для підвищення ефективності юридичної відповідальності у сфері земельних правовідносин.

Ключові слова: юридична відповідальність, екологічні правопорушення, земельні ресурси, адміністративне право, кримінальна відповідальність.

Demchuk Anton, Lenher Yana. Legal liability for environmental offenses in the field of land relations in Ukraine

The article analyzes legal liability for environmental offenses in the field of land relations in Ukraine. The study aims to identify the specific features of legal liability in the context of land-

related violations and highlight the peculiarities of its implementation within Ukrainian legislation. The research employed general scientific methods of cognition: analysis, synthesis, comparison, induction, deduction, and a systematic approach. The results demonstrate that legal liability for environmental offenses is a crucial tool for protecting land resources and ensuring legal order in this area. A distinctive feature of such violations is the combination of environmental and legal aspects, necessitating a comprehensive approach to regulation and the application of sanctions. The study reveals that the legal liability system encompasses three main types: civil, administrative, and criminal liability. Civil liability involves compensation for damages, though its implementation is complicated by the lack of a clear legal definition of land-related offenses. Administrative liability is the most common and applies to violations of land regulations, such as unauthorized land use or pollution, with penalties including fines and warnings. Criminal liability, governed by the Criminal Code of Ukraine, addresses the most socially dangerous offenses, such as land degradation or unlawful appropriation of natural resources. A significant aspect of this system is the combination of punitive measures with obligations to eliminate the consequences of offenses and restore the ecological condition of the land. The article highlights that fines are the most frequent form of punishment, with their amount determined based on the severity of the offense, as well as the personal characteristics and financial status of the offender. The study also addresses ongoing debates within the academic community regarding the introduction of a special type of land-law liability that would combine punitive measures with remedies to prevent future violations. The practical value of the research lies in identifying directions for improving legislation to enhance the effectiveness of legal liability in the field of land relations.

Key words: legal liability, environmental offenses, land resources, administrative law, criminal liability.

Постановка проблеми. Юридична відповідальність за екологічні правопорушення у сфері земельних відносин в Україні є важливим інструментом забезпечення раціонального використання та охорони земельних ресурсів, а також захисту прав і законних інтересів власників та користувачів земельних ділянок. Земля як природний ресурс має особливу екологічну та економічну цінність, тому її охорона вимагає застосування ефективних правових механізмів. Відповідальність за екологічні порушення у цій сфері передбачає адміністративні, цивільно-правові та кримінальні санкції, спрямовані як на відновлення порушених правовідносин, так і на запобігання подальшим правопорушенням.

Специфіка відповідальності за екологічні правопорушення у земельній сфері полягає в необхідності врахування як юридичних аспектів, так і екологічних наслідків правопорушення. Важливою є не лише каральна функція, але й відновлення екологічного стану земель та компенсація збитків, завданих правопорушенням. З огляду на різноманітність видів правопорушень, що охоплюють як безгосподарське використання земель, так і їхнє забруднення або псування, законодавство передбачає комплексний підхід до відповідальності, зокрема через адміністративні стягнення, відшкодування збитків та кримінальні покарання.

Аналіз останніх наукових досліджень та публікацій. Питання юридичної відповідальності за екологічні правопорушення у сфері земельних відносин в Україні є достатньо висвітленим у вітчизняній літературі. О. А. Вівчаренко [1] розглядає гарантії права власності на землю, О. Літошенко [5] і Л. В. Мелех [6] досліджують адміністративну та юридичну відповідальність. У підручниках під керівництвом А. П. Гетьмана та М. В. Шульги [3], а також роботах А. М. Мірошніченка [7] та Р. І. Марусенка [8] викладено ключові питання земельного права. І. І. Килимник та О. І. Міхно [4], О. О. Погрібний та І. І. Каракаш [9] зосереджуються на правовому регулюванні земельних відносин. Історичний аспект юридичної відповідальності представлено в роботі Ю. С. Шемшученка, В. Л. Мунтяна та Б. Г. Розовського [10]. Попри широкий спектр літератури, бракує систематизованого аналізу всіх видів відповідальності. Тому зібрана інформація була проаналізована та впорядкована для глибшого розуміння теми.

Мета статті – показати особливості юридичної відповідальності за екологічні правопорушення у сфері земельних відносин в Україні.

Виклад основного матеріалу. Термін «екологічне правопорушення» було вперше закріплено в українському зако-

нодавстві у Законі України «Про охорону навколишнього природного середовища» від 25 червня 1991 року. За визначенням, екологічне правопорушення відрізняється низкою характерних ознак: 1) екологічною спрямованістю, 2) небезпекою та 3) протиправністю.

На думку М. В. Шульги [11], сутність екологічної спрямованості полягає в тому, що протиправна поведінка особи безпосередньо спричиняє негативні зміни в стані довкілля або порушує правовий режим використання природних ресурсів.

Екологічна небезпека при цьому охоплює не лише ризик для екологічних інтересів суспільства, але й підвищену загрозу стабільності екосистемних зв'язків.

Важливим елементом є також екологічна протиправність, яка виражається у частковому або повному невиконанні екологічних норм та ігноруванні встановлених правил, що закріплені у чинному екологічному законодавстві [11].

Земельні правопорушення відносяться до категорії порушень правового режиму природних об'єктів та ресурсів, за які також передбачена юридична відповідальність. Правове регулювання охорони та використання земель різних категорій здійснюється не лише нормами земельного законодавства, а й містобудівними, лісовими, водними, природоохоронними нормами, а також законодавством про надра.

Л. В. Мелех пропонує виділити кілька основних об'єктів земельних правопорушень:

1. Суспільні земельні відносини, що включають регулювання правового порядку використання земельних ресурсів.

2. Права та законні інтереси власників і землекористувачів, включаючи орендарів, а також інтереси українського народу як суверенного власника природних ресурсів.

3. Відносини у сфері використання та охорони земель, спрямовані на забезпечення раціонального використання та збереження земельних ресурсів.

4. Земельний правопорядок, що забезпечує відповідність діяльності нормам земельного законодавства [6].

Таким чином, земельні правопорушення порушують правопорядок у сфері використання та охорони земельних ресурсів,

що зумовлює необхідність застосування відповідних юридичних заходів для забезпечення захисту інтересів суспільства та відновлення порушених прав [6].

Деякі автори [9] зазначають, що *земельне правопорушення є суспільно небезпечним та протиправним діянням (дією або бездіяльністю), яке порушує земельне законодавство, спричиняє негативні наслідки або створює загрозу їх виникнення та підлягає покаранню за законом*. На думку О. О. Погрібного та І. І. Каракаша [9], земельне правопорушення є негативним соціальним явищем, результатом якого стає порушення встановленого земельного правопорядку, що забезпечує раціональне використання та охорону земель, а також захист прав осіб, які експлуатують земельні ділянки.

Протиправність такого діяння передбачає, що фізична чи юридична особа несе адміністративну відповідальність, якщо доведено, що її дії або бездіяльність порушили правила, встановлені компетентними органами законодавчої чи виконавчої влади. Такі правила захищаються адміністративними санкціями, визначеними лише законом. Це загальне правило поширюється і на земельні правопорушення, тобто адміністративне покарання застосовується лише за умови, якщо доведено факт порушення норм земельного законодавства.

Таким чином, протиправність у контексті земельних правопорушень означає, що особа підлягає адміністративній відповідальності, якщо її діяння спричинило порушення земельних правил та норм, захищених адміністративними санкціями, передбаченими чинним законодавством [9].

Загальні ознаки відповідальності за екологічні правопорушення у земельній сфері. Важливою умовою для настання за екологічні правопорушення у земельній сфері є винність. Як зазначають О. О. Погрібний та І. І. Каракаш [9], за відсутності вини діяння не може бути визнане правопорушенням, навіть якщо воно формально суперечить закону.

Іншою важливою ознакою є караність: порушення кваліфікується як екологічне правопорушення лише тоді, коли за нього передбачені адміністративні санкції, які

реалізуються уповноваженими органами.

Значною характеристикою екологічних правопорушень є їх суспільна небезпека, оскільки вони порушують правовідносини у сфері охорони земель та права учасників цих відносин.

Для кваліфікації екологічного правопорушення у земельній сфері необхідна наявність таких елементів:

– об'єкт – правопорядок, що забезпечує охорону та раціональне використання земель;

– об'єктивна сторона – дія або бездіяльність, яка порушує земельне законодавство;

– суб'єкт – фізична чи юридична особа, яка вчинила порушення;

– суб'єктивна сторона – наявність вини (умислу чи необережності) [3].

Об'єктивні ознаки екологічних правопорушень у земельній сфері. На думку І. І. Килимника та О. І. Міхно [4], об'єктивні ознаки екологічних правопорушень у земельній сфері включають порушення земельного законодавства, що призводить до порушення прав суб'єктів земельних відносин, та наявність особливого предмета посягання – земельної ділянки як природного ресурсу. Основними *проявами шкоди* є забруднення земель, їх нераціональне або нецільове використання, а також пошкодження майна потерпілих чи порушення здоров'я людини [9].

Для того щоб кваліфікувати правопорушення, таке як «невикористання земель за цільовим призначенням», необхідно визначити чіткі критерії, які вказують на відсутність належної господарської діяльності. Це передбачає встановлення факту, що земельна ділянка не використовується відповідно до передбачених законодавством видів діяльності [4].

Види відповідальності. Відповідно до екологічного законодавства України, встановлена відповідальність за правопорушення у сфері охорони навколишнього середовища.

Цивільно-правова відповідальність у земельних відносинах настає у разі земельного цивільного правопорушення у сфері земельного використання. У випадках самовільного зайняття земель, пошкодження споруд або забруднення земель винні особи зобов'язані відшкодувати

завдані збитки відповідно до статей 203, 440, 441 і 453 Цивільного кодексу України.

Однак відсутність законодавчого визначення земельного цивільного правопорушення призводить до труднощів у його застосуванні. На думку Погрібного та Каракаша [9], необхідно закріпити в законодавстві визначення земельного цивільного правопорушення як винного та протиправного діяння, яке порушує земельне законодавство та завдає майнової або моральної шкоди правовласнику внаслідок негативної зміни стану земельної ділянки.

Адміністративне законодавство регулює відповідальність за порушення вимог земельного законодавства, а також законодавства щодо екологічної безпеки. Кодекс України про адміністративні правопорушення містить понад 60 складів екологічних правопорушень і відповідні санкції (глава 7). Такі правопорушення вважаються екологічними, оскільки вони спрямовані на компоненти природного середовища [11].

На думку О. Літошенко [5], Л. В. Мелех [6], на сучасному етапі розвитку суспільства адміністративна відповідальність є найпоширенішим видом санкцій, що застосовуються при порушенні земельного законодавства. Хоча у законодавстві поняття «земельне правопорушення» чітко не визначене, підставою для притягнення до адміністративної відповідальності виступає саме факт порушення земельних норм.

Основними видами санкцій є попередження та адміністративний штраф, що накладаються органами державної влади або місцевого самоврядування. Кодекс України про адміністративні правопорушення визначає такі правопорушення:

- пошкодження або забруднення земель (ст. 52);
- самовільне зайняття земельної ділянки (ст. 53-1);
- приховування або спотворення даних земельного кадастру (ст. 53-2);
- знищення межових знаків (ст. 56).

Окрім адміністративної відповідальності, у певних випадках застосовується *кримінальна відповідальність*. У Кримінальному кодексі України злочини проти довкілля згруповані в розділі VIII «Зло-

чини проти довкілля», де нараховується 19 складів злочинів. Кримінальна відповідальність є найсуворішою формою покарання за земельні правопорушення.

М. В. Шульга [11] зазначає, що земельні правопорушення можна поділити на дві групи залежно від об'єкта посягання:

1. *Власне земельні правопорушення* – це порушення, пов'язані безпосередньо з використанням або володінням земельними ділянками.

2. *Земельні правопорушення екологічного характеру* – ці порушення пов'язані з негативним впливом на природне середовище через неправильне або незаконне використання земельних ресурсів.

До першої групи земельних правопорушень належать ті, що порушують законні права та інтереси власників земельних ділянок і землекористувачів. Як зазначає М. В. Шульга [11], одним із таких правопорушень є самовільне зайняття земельної ділянки та самовільне будівництво, передбачене статтею 197-1 Кримінального кодексу України. Це правопорушення полягає у фактичному використанні земельної ділянки без відповідного рішення органу виконавчої влади чи органу місцевого самоврядування про її передачу у власність або користування (оренду) або без укладеного правочину щодо цієї ділянки. Виняток становлять лише дії, які згідно із законом вважаються правомірними. Однак, як вказують А. М. Мірошніченко та Р. І. Марусенко [7], це визначення піддається критиці в наукових колах за свою неоднозначність та неточність.

Друга група охоплює земельні правопорушення екологічної спрямованості, де об'єктом посягання виступає земля як природний ресурс, і суть правопорушення пов'язана із заподіянням шкоди цій землі. До таких правопорушень належать:

- забруднення або псування земель (ст. 239);
- незаконне заволодіння ґрунтовим покривом (поверхневим шаром) земель (ст. 239-1);
- незаконне заволодіння землями водного фонду в особливо великих розмірах (ст. 239-2);
- умисне знищення або пошкодження територій під охороною держави та об'єктів природно-заповідного фонду (ст. 252);

- безгосподарське використання земель (ст. 254).

Кримінальна відповідальність застосовується за кримінальні правопорушення, які, відповідно до частини 1 статті 11 Кримінального кодексу України (КК України), визначаються як суспільно небезпечні винні діяння (дії або бездіяльність), вчинені суб'єктом кримінального правопорушення. На думку М. В. Шульги [11], кримінальна відповідальність настає за такі порушення земельного законодавства, які відзначаються підвищеною суспільною небезпекою і можуть завдати істотної шкоди охоронюваним суспільним відносинам. Така відповідальність застосовується як у випадку умисних, так і необережних порушень при використанні та охороні земель, коли ступінь їх небезпеки вимагає кримінального переслідування.

Кримінальна відповідальність також може наставати для службових осіб, якщо їхні дії спричиняють незаконне відчуження земель пайового фонду на користь іншої фізичної особи. Такі дії кваліфікуються за статтями Особливої частини КК України:

- Зловживання владою або службовим становищем (ст. 364);
- Службове підроблення (ст. 366);
- Службова недбалість (ст. 367);
- Прийняття неправомірної вигоди службовою особою (ст. 368);
- Зловживання впливом (ст. 369-2).

Найбільш поширеним **видом покарання** за земельні правопорушення є штраф, який стягується із суб'єкта правопорушення до державного бюджету. На думку О. А. Вівчаренка [1], розмір штрафу визначається в межах санкцій відповідної статті Кримінального кодексу України (КК України) з урахуванням низки факторів:

- тяжкості вчиненого правопорушення;
- особистих характеристик порушника;
- ступеня його вини;
- майнового стану;
- обставин, що можуть пом'якшити або обтяжити відповідальність [2].

Розмір штрафу встановлюється у кратному співвідношенні до неоподаткованого мінімуму доходів громадян, чинного на момент вчинення правопорушення.

У сучасних наукових дослідженнях та юридичній літературі все частіше

висловлюється думка про необхідність виділення поряд із традиційними видами юридичної відповідальності спеціального виду відповідальності за порушення земельного законодавства. Це пов'язано з тим, що звичайні види відповідальності не завжди здатні повною мірою охопити специфіку порушень, пов'язаних із використанням земельних ресурсів та охороною земель [1].

Така спеціальна відповідальність може включати більш гнучкі та цільові заходи впливу, спрямовані не лише на покарання винних, але й на усунення негативних наслідків правопорушення та запобігання його повторенню. Це підкреслює необхідність розробки нових правових механізмів та інструментів, здатних забезпечити ефективний захист прав власників і користувачів земель, а також раціональне використання земельних ресурсів.

Земельно-правова відповідальність, як специфічний вид юридичної відповідальності за порушення земельного законодавства, є предметом активних наукових дискусій. На думку О. О. Погрібного [9], її виділення обґрунтовується специфікою землі як природного об'єкта, яка відрізняє її від інших об'єктів матеріального світу. Через це традиційні види юридичної відповідальності не завжди здатні забезпечити належний правовий режим використання та охорони земель. Основна мета застосування спеціальних заходів земельно-правової відповідальності полягає у відновленні попереднього стану земельних відносин та відшкодуванні витрат, завданих незаконним використанням ділянки.

До спеціальних заходів земельно-правової відповідальності пропонується віднести:

- Примусове припинення права користування земельною ділянкою;
- Знесення самовільно зведених споруд власником або землекористувачем;
- Повернення самовільно зайнятої ділянки її законному власнику чи користувачу [8, 9, 10].

Таким чином, питання виділення земельно-правової відповідальності залишається спірним. Хоча спеціальні заходи впливу на порушників є важливими для забезпечення охорони та раціонального

використання земель, вони здебільшого застосовуються в межах адміністративної юрисдикції, що ускладнює виділення земельно-правової відповідальності як самостійного правового інституту.

Висновки. Юридична відповідальність за екологічні правопорушення у земельній сфері є важливим інструментом забезпечення правопорядку та охорони земельних ресурсів. Особливістю цих правопорушень є поєднання юридичних та екологічних аспектів, що вимагає комплексного підходу до регулювання та санкцій. Важливими ознаками таких порушень є їх екологічна спрямованість, суспільна небезпека та протиправність. Забруднення та псування земель, нераціональне або нецільове їх використання не лише порушують екологічний баланс, але й завдають шкоди суспільним інтересам та правам власників і користувачів земель.

Юридична відповідальність за екологічні правопорушення у сфері земельних відносин охоплює три основні види: цивільно-правову, адміністративну та кримінальну відповідальність. Цивільно-правова відповідальність передбачає відшкодування збитків, завданих порушенням, проте відсутність чіткого законодавчого визначення земельного цивільного правопорушення ускладнює її реалізацію. Адміністративна відповідальність є найпоширенішою та застосовується за порушення земельних і екологічних норм, включаючи самовільне зайняття земель або їх забруднення, із санкціями у вигляді штрафів та попереджень. Кримінальна відповідальність, яка регулюється Кримінальним кодексом України, застосовується за найбільш суспільно небезпечні порушення, такі як псування земель чи незаконне заволодіння природними ресурсами. Особливістю цієї системи є комплексний підхід, що поєднує каральні заходи із зобов'язанням порушників усунути завдану шкоду та відновити екологічний стан земельних ресурсів.

Штраф є найпоширенішим видом покарання за земельні правопорушення, розмір якого визначається з урахуванням тяжкості порушення, особистих характеристик та майнового стану порушника. У наукових колах обговорюється необхідність введення спеціального виду земельно-

правової відповідальності, що включала б не лише каральні заходи, але й усунення наслідків порушень і запобігання їх повторенню.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Вівчаренко О. А. Гарантії права власності на землю в Україні: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.06 «Земельне право; аграрне право; екологічне право; природоресурсне право». Київ, 2005. 199 с.
2. Відповідальність за порушення земельного законодавства. Zarichne.rvadmin.gov.ua, 2024. URL: https://zarichne.rvadmin.gov.ua/media/uploads/Відповідальність_за_порушення_земельного_законодавства.PDF
3. Екологічне право України: підручник / за ред. А. П. Гетьмана та М. В. Шульги. Харків: Право, 2005. 374 с.
4. Килимник І. І., Міхно О. І. Земельне право України: навч. посіб. Харків: ХНУМГ ім. О. Бекетова, 2015.
5. Літошенко О. Особливості адміністративної відповідальності за порушення земельного законодавства. *Підприємництво, господарство і право*, 2018, №1, С. 63–67.
6. Мелех Л. В. Юридична відповідальність за правопорушення у сфері земельних відносин. *Юридичний науковий електронний журнал*, 2020, №8, 259–262.
7. Мірошніченко А. М. Земельне право України: підручник. 2-ге вид., допов. і перероб. Київ: Алерта; ЦУЛ, 2011. 678 с.
8. Мірошніченко А. М., Марусенко Р. І. Науково-практичний коментар до Земельного кодексу України. 3-тє вид., змінене і доповнене. Київ: Алерта; ЦУЛ, 2011. 516 с.
9. Погрібний О. О., Каракаш І. І. Земельне право України. Київ: Істина, 2020.
10. Шемшученко Ю. С., Мунтян В. Л., Розовський Б. Г. Юридична відповідальність у галузі охорони навколишнього середовища. Київ: Наукова думка, 1978. 280 с.
11. Шульга М. В. Земельне право України: підручник / М.В. Шульга (кер. авт. кол.), Г. В. Анісімова, Н. О. Багай, А. П. Гетьман та ін.; за ред. М. В. Шульги. Київ: Юрінком Інтер, 2004. 368 с.

REFERENCES:

1. Vivcharenko, O.A. (2005). *Harantii prava vlasnosti na zemliu v Ukraini: dys. ... kand. yuryd. nauk: 12.00.06 «Zemelne pravo; ahrarne pravo; ekolohichne pravo; pryrodoresursne pravo»* [Guarantees of land ownership rights in Ukraine: Dissertation for the degree of Candidate of Legal Sciences]. Kyiv. [in Ukrainian].
2. Vidpovidalnist za porushennia zemelnoho zakonodavstva [Liability for violations of land legislation]. (2024). Zarichne.rvadmin.gov.ua. URL: https://zarichne.rvadmin.gov.ua/media/uploads/Відповідальність_за_порушення_земельного_законодавства.PDF [in Ukrainian].
3. Hetman, A.P., & Shulha, M.V. (Eds.). (2005). *Ekolohichne pravo Ukrainy: pidruchnyk* [Environmental law of Ukraine: Textbook]. Kharkiv: Pravo [in Ukrainian].
4. Kylymnyk, I.I., & Mikhno, O.I. (2015). *Zemelne pravo Ukrainy: navch. posib.* [Land law of Ukraine: Educational manual]. Kharkiv: KhNUMH im. O. Beketova. [in Ukrainian].
5. Litoshenko, O. (2018). *Osoblyvosti administratyvnoi vidpovidalnosti za porushennia zemelnoho zakonodavstva* [Peculiarities of administrative liability for violations of land legislation]. *Pidpriumnytstvo, hospodarstvo i pravo*, (1), 63–67 [in Ukrainian].
6. Mekh, L.V. (2020). *Yurydychna vidpovidalnist za pravoporushennia u sferi zemelnykh vidnosyn* [Legal liability for violations in the field of land relations]. *Yurydychnyi naukovyi elektronnyi zhurnal*, (8), 259–262 [in Ukrainian].
7. Miroshnychenko, A.M. (2011). *Zemelne pravo Ukrainy: pidruchnyk* [Land law of Ukraine: Textbook]. (2nd ed.). Kyiv: Alerta; TsUL [in Ukrainian].
8. Miroshnychenko, A.M., & Marusenko, R.I. (2011). *Naukovo-praktychnyi komentar do Zemelnoho kodeksu Ukrainy* [Scientific and practical commentary on the Land Code of Ukraine]. (3rd ed.). Kyiv: Alerta; TsU [in Ukrainian].
9. Pohribnyi, O.O., & Karakash, I.I. (2020). *Zemelne pravo Ukrainy* [Land law of Ukraine]. Kyiv: Istyna [in Ukrainian].

10. Shemshuchenko, Yu.S., Muntyan, V.L., & Rozovskyi, B.H. (1978). Yurydychna vidpovidalnist u haluzi okhorony navkolyshnoho seredovyshcha [Legal liability in the field of environmental protection]. Kyiv: Naukova dumka [in Ukrainian].

11. Shulha, M.V. (Ed.). (2004). Zemelne pravo Ukrainy: pidruchnyk [Land law of Ukraine: Textbook]. Kyiv: Yurinkom Inter [in Ukrainian].